

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра історії

І.А. Сніжко

**КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ НАПЕРЕДОДНІ
І В ДОБУ КОЗАЧЧИНИ**

Конспект лекції

з дисципліни

«ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»

Харків – 2016

Сніжко І.А. Культурні процеси напередодні і в добу козаччини: Конспект лекції. – Харків: УкрДУЗТ, 2016. – 29 с.

Конспект лекції підготовлений відповідно до програми навчального курсу і є складовою навчально-методичного комплексу дисципліни «Історія української культури».

У конспекті лекції висвітлюється перебіг культурного процесу на українських землях у другій половині XIV – XVII ст. Розглядаються питання розвитку освіти, літератури, архітектури і мистецтва. Особливу увагу приділено історії братств та Києво-Могилянської академії, поетичній та філософській творчості Г.С. Сковороди, феномену українського бароко.

Бібліографія: 13 назв.

Конспект лекції розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії 31 березня 2016 р., протокол № 8.

Рецензент

проф. В.М. Петрушов

І.А. Сніжко

КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ НАПЕРЕДОДНІ
І В ДОБУ КОЗАЧЧИНИ

Конспект лекції

з дисципліни

«ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»

Відповідальний за випуск Сніжко І.А.

Редактор Решетилова В.В.

Підписано до друку 19.04.16 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 1,25. Тираж 50. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Українська державна академія залізничного транспорту,

61050, Харків-50, майдан Фейербаха, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2874 від 12.06.2007 р.

Вступ

У середині XIV ст., приєднавши Подніпров'я, чернігівсько-сіверські землі, Київщину та Поділля, Литовське князівство стало великою феодальною державою. Порівняно з литовцями Київська Русь мала більш розвинуту економіку та політичну систему, широкі міжнародні зв'язки, високий рівень розвитку культури. Це сприяло прийняттю Литовською державою більш досконалої системи управління, принципів і норм культурного розвитку.

Литовці дотримувалися правила: «Ми старину не рушимо, а новини не вводимо». Місцеві руські феодали зберегли свої володіння, а руські землі - автономію. Русичі займали в державі рівноправне становище з литовцями; основою литовського судочинства стала «Руська правда». Руська мова дістала статус державної, нею не тільки велась офіційна документація, а й говорила навіть вища старшина. Варто зауважити, що в польсько-литовську добу українці та білоруси називали себе русинами (від слова «Русь»), а росіяни - московітами.

У Великому князівстві Литовському ставала популярною православна віра, а члени литовських княжих сімей ріднилися з українськими князями.

Більш тривалий і всеохоплюючий вплив на долю українців мала польська експансія, початок якої поклав Казимир Великий, відновивши середньовічну польську монархію. В просуванні на схід короля підтримували не тільки польські магнати, а й католицька церква. Для українців це означало підпорядкування чужій нації з іншою релігією й культурою. Незважаючи на певні позитивні наслідки, згодом із нього виріс гострий релігійний, соціальний та етнічний конфлікт, що поширився на всі царини життя України.

В умовах втрати власної державності, незважаючи на тиск іншого культурного середовища, українська культура не припиняла поступального розвитку. Спираючись на культурні традиції Київської Русі, українці не тільки успішно протистояли культурній асиміляції, забезпечивши виживання національної культури, а й піднесли її на новий самобутній рівень.

План

- 1 Перші друковані книги.
- 2 Братства та їх роль в розвитку освіти і культури.
- 3 Києво-Могилянська академія.
- 4 Харківський колегіум.
- 5 Г. С. Сковорода – просвітитель, філософ, поет.
- 6 Архітектура українського бароко.
- 7 Література.
- 8 Образотворче мистецтво.

1 Перші друковані книги

Вплив ідеології Відродження і Реформації знайшов відображення у розвитку літератури і книгодрукування. Винахід Іогана Гуттенберга, перехід від папірусу і пергаменту до паперу у XV ст. були передумовами активного розвитку книжкової справи в Європі. Більшість книг, особливо наукових, в цей період друкувалися латиною.

У кінці XV - на початку XVI ст. перші книги церковнослов'янською мовою надрукували **Швайпольт Фіоль** у Кракові і **Франциск Скорина** у Празі. В Україні поштовх для розвитку книгодрукарства дав **Іван Федоров**, який втік з Москви від переслідування реакційного духовенства у 60-х роках XVI ст. У 1573 р. він за допомогою меценатів створив у Львові друкарню, де роком пізніше надрукував знаменитий «Апостол» (збірник описів життя святих). Через деякий час Федоров розорився, заклав друкарню і на запрошення князя К. Острозького - одного з тих, хто зберіг відданість православ'ю, - переїхав у його маєток в м. Острозі. Саме в цей час тут за ініціативи К. Острозького здійснювався грандіозний проект - готувалося до друку перше у слов'янському світі повне видання Біблії церковнослов'янською мовою. Щоб уявити масштаби робіт, треба сказати, що з метою пошуків достовірного тексту К. Острозький спорядив послів до Чехії, Польщі, Московії, Болгарії, Греції, Палестини, вів листування з Вселенським патріархом, створив при Острозькій академії спеціальну комісію з перекладу Святого письма, залучив 72 перекладачів, грецьких вчених. У 1581 р. «Острозька Біблія» (1256 сторінок) побачила світ, ставши взірцем для всього

православного слов'янства. Її примірники купили королівські бібліотеки Швеції і Франції, у Москві Біблія переписувалася, так що «Острозька Біблія» довго залишалася єдиним подібним виданням. Нині відомо близько 250 її примірників.

Друкарська справа отримала розвиток у всій Україні. Вже в першій половині XVII ст. тут нараховувалося близько 20 друкарень, найбільшою з яких була друкарня в Києво-Печерській лаврі. Друкарні створювалися на кошти меценатів, Війська Запорозького. Активно займалися організацією типографій братства. Зростання книгодрукування в Україні ілюструється такими цифрами. Якщо за 30 років (1574-1605 рр.) друкована продукція всіх друкарень в Україні знаходилася в межах 460 друкарських аркушів (що приблизно еквівалентно 46 сучасним книгам на 150 сторінок), то тільки за 5 років (1636-1640 рр.) – вже понад 1927 друкарських аркушів.

2 Братства та їх роль в розвитку освіти і культури

Історія створення братств сягає давніх часів. Ще в Іпатіївському літописі за 1134-1159 рр. є згадка про «братчини», але до XV ст. вони не мали великого поширення.

Діяльність братств активізувалася у XV ст. Це зумовлювалося поживленням релігійного життя, реформаторськими рухами в Європі, економічним збагаченням мешканців міст, яким Магдебурзьке право дало можливість створювати цехові організації. Головна мета братств полягала в обороні своєї батьківської віри. Найстарші з братств - Львівсько-Успенське (1439 р.) та Віленсько-Кушнірське (1458 р.).

Стан православної церкви на той час був не найкращий. Духовенство, особливо нижчих ланок, було малоосвічене, а його вплив на прихожан - мізерний. Вища церковна влада більше дбала про свої статки. Приблизно така ж картина спостерігалась і в католицькій церкві, але завдяки реформаційним рухам вона швидко впорядковувалась. Почали відкриватися школи, до яких охоче йшла вчитись і православна молодь.

Братства по-діловому перейняли досвід єзуїтів, активізували діяльність, почали надавати допомогу парафіяльній церкві в оздобленні й організації урочистих богослужінь, на яких

роздавали старцям щедрю милостиню та пригощали всіх братчиків медом і обідом. Медоваріння було державною монополією, але на храмові свята братства одержували право зварити і реалізувати мед, що також давало їм прибуток.

Великого значення братства надавали вихованню, формуванню моральних засад. Братчики не допускали сварок та пиятик, для всіх були обов'язкові дотримання дисципліни, повага та пошана до старших, чесність та люб'язність як до братчиків, так і до всіх людей.

Братства мали свою виборну систему. Старшим братом, головою братства, братом-скарбником, братом-ключником міг бути обраний тільки найдостойніший. За непослух братчики каралися своїм судом, якому надавались королівські привілеї.

Благодійність була нормою життя братчиків, які в різний спосіб допомагали старим, бідним, немічним, хворим, вдовам, сиротам, ув'язненим, подорожнім, виходячи щоразу зі своїх можливостей. Братства мали свої шпиталі - притулки для тих, хто не мав житла. Вони утримувалися за рахунок благодійних внесків та зборів.

При братствах працювали друкарні, зокрема Львівська, Віленська, Київська, Могилівська та ін. Вони випускали різноманітну літературу, а що найголовніше - підручники.

Польський король Стефан Баторій дозволив Віленському братству відкривати школи, а з 1585 р. це право поширюється на всі братства Великого князівства Литовського та Галичини. Невдовзі такі заклади (близько 30) починають працювати у Рогатині, Городку, Перемишлі, Луцьку, Вінниці, Немирові, Кам'янці-Подільському, Кременці, Києві та інших містах.

У братських школах навчалися діти всіх станів, а також сироти. Вони утримувалися коштами братства за рахунок внесків; бідні та сироти вчилися безкоштовно.

Головна увага приділялася мовам, обов'язковими були грецька та латина, що сприяло засвоєнню античної та європейської науки і культури. Учні слов'яно-греко-латинських шкіл оволодівали програмою «вільних наук»: діалектикою, риторикою, музикою, арифметикою, геометрією та астрономією.

Поширення шкіл пробуджувало національну свідомість, відроджувало українські традиції, сотні вихованців шкіл ставали вчителями, поширювали знання, формували у своїх учнів почуття

власної гідності та непримиренності до покатоличення і ополячення свого народу. Братства проіснували до революції 1917 р.

3 Києво-Могилянська академія

Протягом усієї історії український народ не мав іншої інституції, яка б справила більший вплив на розвиток його освіти, науки, культури, ніж Києво-Могилянська академія. Впродовж віків вона була виразником і носієм специфічних рис духовності українського народу, могутнім чинником формування його самосвідомості, джерелом ідей боротьби за батьківську віру і національну свободу. Для українців вона завжди буде національною святинею, не меншою, ніж Падуя чи Болонья для італійців, Оксфорд для англійців, Сорбонна для французів, Карловий університет для чехів, Ягеллонський для поляків.

Ще до виникнення Києво-Могилянської колегії, згодом академії, на землях, населених українцями, вже існували школи вищого типу, засновані переважно домініканами та ієзуїтами: в кінці XVI - на початку XVII ст. в Україні існувало близько десяти таких колегій. А генуезьці заснували свою колегію в Києві ще століттям раніше. Всі ці заклади не могли не підносити і не поширювати серед місцевого населення ідеї значення освіти і науки в суспільному житті. Але через конфесійно-культурну відмінність і відчуженість від духовних традицій життя українського народу ці ідеї не могли тут глибоко вкоренитися. Попри всю їх привабливість, вони слугували справі покатоличення та полонізації української молоді, відривали її від мови, віри, звичаїв, духовних і моральних традицій власного народу, вели до втрати нею національної ідентичності. Для українського народу, який боровся за своє виживання, збереження й передачу наступним поколінням своєї культури, ці школи були непридатними, оскільки вели до цілком протилежних результатів. Тому українські інтелектуали шукали шляхів до піднесення рівня власної освіти і використання нею здобутків в галузі науки і культури інших народів.

Просвітники гуртувались навколо друкарні Києво-Печерського монастиря під покровом архімандрита Єлисея Плетенецького. До них належала й знатна киянка із шляхетського

роду Волині Галшка Гулевичівна. 15 жовтня 1615 р. вона підписала дарчу, за якою передавала свій маєток під монастир та школу для дітей. Таким чином розпочала свою діяльність школа, яка ввійшла в історію як Київська братська школа, родоначальниця Києво-Могилянської академії.

Велику підтримку Братська школа отримала від гетьмана Війська Запорізького Петра Конашевича Сагайдачного. Він був не лише талановитим полководцем, але й мудрим політиком, добре розумів значення національної освіти й виховання. В 1620 р. гетьман Сагайдачний вступає до Київського братства "зі всім Військом". Таким чином, братство й школа отримують могутній захист, а козацтво стає силою, що підтримує загальнонародні інтереси, зокрема, конче необхідну для становлення української державності освіту і науку. Окрім того, як член братства й опікун Києво-Братського училищного монастиря, Сагайдачний підтримував їх матеріально. А помираючи в Києві від ран, заподіяних йому в Хотинській битві, Сагайдачний майже все своє майно й гроші заповів Київській, а також Львівській і Луцькій школам.

Традицію, покладену Петром Сагайдачним - підтримувати Київську братську школу, продовжили й наступні гетьмани Війська Запорізького й України, зокрема, Іван Петрижицький, Богдан Хмельницький, Іван Самойлович, Іван Мазепа та інші.

Київська братська школа від початку отримала чудових викладачів. Серед них були такі відомі вчені, автори книг і підручників, як Ісайя Копинський, Захарія Копистенський, Лаврентій Зизаній, Олександр Митура та інші.

Варто згадати й перших ректорів. Посада ректора з'явилася з самого початку заснування школи. У 1615-1619 рр. ректором був Іов Борецький. Він навчавсь в Острозькій, потім у Краківській і Замойській академіях, викладав у Львівській братській школі, був її ректором. З його ім'ям пов'язаний цілий період в просвітницькому русі України. Був гарячим прихильником поширення освіти серед народу. Вважав, що саме від освіти залежить суспільний прогрес. Свою педагогічну, просвітницьку, письменницьку діяльність він підпорядкував вирішенню найголовнішої тогочасної проблеми - пробудженню національної свідомості українців, захисту православної церкви й визволенню

вітчизни від іноземного гніту. З 1619 р. Борецький - настоятель Михайлівського Золотоверхого монастиря, у 1620 р. обраний митрополитом Київським.

У 1619-1620 рр. ректором Київської братської школи був Мелетій Смотрицький. Він навчався в Острозі й Волинській академії, слухав лекції в Лейпцізькому, Віттенберзькому й Нюрнберзькому університетах, мав ступінь доктора філософії та медицини. Письменник-полеміст, автор знаменитого «Треноса» (1610) й інших творів, один із засновників філологічної науки в Україні, автор «Граматики словенської» (1619), що була відома у всьому слов'янському світі.

Третім ректором Київської братської школи у 1621-1624 рр. був Касіян Сакович. Він навчався в Краківській та Замойській академіях, знав багато мов, володів поетичною майстерністю. Його «Вірші на жалосний потреб... Сагайдачного» є взірцем поетичного мистецтва того часу. Відомий Сакович і як автор підручників з філософії для братських шкіл. Те, що керівництво школою й викладання в ній здійснювали такі високоосвічені й талановиті люди, дає підставу вважати, що навчальна справа в ній була на високому рівні.

Для швидкого розвитку Київської братської школи були, таким чином, сприятливі умови. В 1631 р. виникла ще одна школа - Лаврська. Заснував її архімандрит Києво-Печерської лаври Петро Могила. У вересні 1632 р. вона об'єдналась з Київською братською школою. Об'єднана школа дістала назву Братська, або Київська, колегія. Її керівником, протектором й опікуном став Петро Могила.

Петро Могила (1596-1647) народився в сім'ї молдавського князя (господаря) Симеона й угорської князівни Маргарет. Навчався у Львівській братській школі, Замойській академії й, можливо, в інших зарубіжних університетах. Був військовим, брав участь у битві під Хотиним (1620), де, цілком можливо, особисто познайомився з Сагайдачним. Згодом залишив кар'єру військового і прийняв чернецтво. З 1627 р. він – архімандрит Києво-Печерської лаври, з 1632 по 1647 рр. – митрополит Київський та Галицький.

Діяльність Могили відбувалася в часи загострення соціальних, національних відносин в Україні. Більшість діячів,

що вболівали за долю України, вихід із скрутного становища вбачали у її культурно-національному відродженні. На цей шлях став і Петро Могила і до кінця свого життя віддано служив Україні й православ'ю. Свої зусилля він спрямував на реформування національної освіти й православної церкви, прилучення України до складу вільних європейських держав. Він 20 років керував видавничою діяльністю Лаврської друкарні, редагував й писав українською та церковнослов'янською мовами книги. Повернув захоплені уніатами і реставрував православні храми - Софійський собор, церкву Спаса на Берестові (де зберігається настінний фресковий портрет Петра Могили, виконаний в 1643 р. грецькими майстрами), Михайлівську церкву у Видубичах, церкви в Луцьку, Куп'яничах тощо. Могила налагодив культурні зв'язки з Росією, Білорусією, Молдовою й Волощиною. Але найбільшою турботою Могили була колегія.

Колегія залишалася національною школою, що ґрунтувалась на давніх культурних й освітніх традиціях. В ній вивчалися церковнослов'янська та руська (книжна українська) мови, вітчизняна історія, студенти виховувались у глибокому православному дусі. До колегії приймали дітей всіх станів. Петро Могила зумів перетворити колегію на заклад європейського типу. Тут вивчався курс наук, властивий для західноєвропейських університетів, впроваджувалися досягнення світової історії, літератури, поезії, філософії. Засобом до опанування вищих наук була латинська мова, вивчалися також грецька й польська мови. Професорів, що викладали в колегії, Могила відправляв на навчання до закордонних університетів. Незабаром колегія вже сама готувала викладачів, державних діячів, високоосвічених богословів.

Петро Могила забезпечував викладачів і неімущих студентів коштами для життя і навчання, збудував першу бурсу, нове кам'яне приміщення під школу, яка є й сьогодні на території Києво-Могилянської академії (відома під назвою Трапезна, або Святодухівська, церква). Помираючи, Могила заповів колегії великі кошти й найбільшу свою цінність - бібліотеку (2131 книгу), а також – будинки. На честь Петра Могили колегія стала іменуватися Києво-Могилянською колегією (академією). Під цією назвою ввійшла в історію.

Єдине, чого не встиг Могила - це добитися для колегії офіційного статусу вищої школи. Але учні його продовжили розпочату ним справу. Гетьман Іван Виговський, вихованець колегії, 1658 р. підписав з Польщею Гадяцький трактат, за яким Україна, як Князівство Руське, ставала разом з Литвою й Польщею членом федеративної Речі Посполитої. Їй надавались широкі права, в їх числі - свобода віросповідання і статус вищої школи для колегії, тобто статус академії. Договір був ратифікований польським сеймом у квітні 1659 р. Таким чином, Києво-Могилянська академія була першим у Східній Європі православним вищим навчальним закладом, офіційно удостоєним цього звання.

В нових політичних умовах, коли Україна вступила в союзні відносини з Росією, академія при підтримці гетьмана Івана Мазепи й митрополита Варлаама Ясинського посилає до Москви своїх послів на чолі з ректором Йосифом Крюковським з метою отримати підтвердження свого матеріального та правового статусу. Повертається ректор з царською грамотою від 26.09.1701 р., якою підтверджувались всі володіння академії, а також її статус вищого навчального закладу.

Повний курс навчання в Києво-Могилянській академії тривав 12 років. Студенти мали право вчитися в ній стільки, скільки бажали, без вікового обмеження. Всім надавалась можливість при бажанні залишатися на другий чи навіть третій рік в тому ж класі.

Всього в академії було вісім так званих ординарних класів, але кількість предметів сягала до 30 і більше. В перших чотирьох класах академії вивчались мови: церковнослов'янська, грецька, руська (українська), латинь і польська, а також арифметика, геометрія, нотний спів і катехизис. Знання класичних мов - грецької та латинської - було не лише ознакою освіченої людини того часу, але й відкривало їй шлях до пізнання античної культурної спадщини й сучасної європейської літератури й науки. Латинь була мовою науковців, письменників, поетів, судової справи, міжнародного спілкування. Викладання в університетах Європи велось латинською мовою. Всі вищі науки, починаючи з поезики, в Києво-Могилянській академії також викладались латинською мовою. З 1738 р. до навчального курсу

вводиться німецька, а з 1753 – французька мова. З середини ХУІІІ ст. вивчається російська мова, а також староеврейська. Остання – з метою поглибленого вивчення християнських першоджерел.

Відомо, що починаючи від Петра І ведеться наступ на українську мову, на її знищення. Академії спочатку «рекомендується» перейти на російську мову, а з 1784 р. - суворо забороняється читати лекції українською мовою. Незважаючи на заходи російського царизму, українська літературна мова, в розвиток якої внесла свій вклад і академія, в повній красі звучала в творах І. Котляревського, Т. Шевченка, українських поетів і письменників.

Вивчалися в академії поетика - мистецтво складати вірші, а також риторика - вміння красиво і правильно висловлювати думку. Особливо студенти цікавились тими видами поезії, які мали практичне застосування. Студенти-красномовці завжди були бажаними гостями на різних урочистостях, за що отримували щирі вдячності й матеріальну винагороду.

Любов'ю до поетичного слова, яка прищеплювалась студентам Київської академії, ми завдячуємо тому, що маємо сьогодні безцінне «Слово о полку Ігоревім». В рукописі, зробленому із списку ХVІ ст., «Слово» зберігалось в бібліотеці вихованця академії Івана Биховського, якою він люб'язно дозволяв користуватися всім книголюбам. Так «Слово» опинилося в руках доброго знайомого архімандрита обер-прокурора Синоду О. Мусіна-Пушкіна. Подальша доля його відома.

В Києво-Могилянській академії зародився і став професійним театр. В народі ж особливо великою популярністю користувалися вертеп, інтермедія. Студенти самі готували інтермедії, драми, розучували канти та пісні, виготовляли все необхідне для вертепу.

Києво-Могилянська академія була центром філософської думки в Україні. Особливе місце серед філософів у Києво-Могилянській академії належало професорам І. Гізелю, Й. Конановичу-Горбацькому, С. Яворському, Ф. Прокоповичу. До речі, Феофан Прокопович започаткував в академії (і в усій тодішній Російській імперії), вищу математику.

В академії започатковуються природничі науки - астрономія, біологія, мінералогія, зоологія та інші, які поступово відділяються від філософії.

Унікальною була книгозбірня Київської академії, яка формувалась протягом двох віків. Закладена вона була, очевидно, ще в Братській школі. П. Могила передав колегії всю свою бібліотеку - так склалась традиція дарувати академії книги. Крім друкованих книг, в бібліотеці зберігались численні рукописи, а також лекції професорів, конспекти студентів і поточна документація.

Києво-Могилянська академія була всестановим закладом. За статутом академії в ній мали право навчатися всі бажаючі. Вихованцями Києво-Могилянської академії були гетьмани Юрій Хмельницький, Іван Виговський, Петро Дорошенко, Павло Тетеря, Іван Брюховецький, Михайло Ханенко, Іван Самойлович, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Данило Апостол, Іван Скоропадський, наказний гетьман Павло Полуботок. В академії формувалась генерація козацьких старшин, а також правники, дипломати, перекладачі тощо. Це були освічені державні діячі, значення й роль яких піднялись особливо за часів гетьманування Івана Мазепи. Києво-Могилянська академія дала немало освічених ієрархів - єпископів, митрополитів, архімандритів, духовних письменників.

З другої половини ХУІІІ ст. Києво-Могилянська академія, після заснування університетів у Харкові й Москві, почала втрачати пріоритетне становище єдиної вищої школи, хоча продовжувала підтримувати свої досягнення й традиції. Прихильники академії робили непоодинокі спроби перетворити її на університет, відкрити додаткові факультети, зокрема, правничий, медичний, математичний тощо. Але, незважаючи на всі прохання, добитися згоди й матеріальної підтримки від Катерини ІІ та вінценосних наступників не вдалося. Проводячи ворожу політику щодо України, спрямовану на знищення й бодай будь-яких ознак автономії й історичної пам'яті, позбавляючи її таких демократичних національних надбань, як гетьманство, Запорізька Січ, козацький адміністративний устрій, російський царизм знищив і Києво-Могилянську академію - осередок української освіти, культури й ментальності. За розпорядженням уряду, указом Синоду від 14.08.1817 р. академію було закрито.

4 Харківський колегіум

В 1726 р. в Харкові було засновано колегіум, серед префектів та учителів якого - Сковорода, Шванський, Прокопович. Система освіти в колегіумі ґрунтувалася на поєднанні греко-візантійської, давньоруської та західноєвропейської традицій. В стінах колегіуму здійснювалось формування творчих українських діячів. Спілкування учнів і викладачів було умовою всього освітянського процесу. Особливе значення приділялося вивченню філософії, першоджерела вивчали, по можливості, мовою оригіналу. Вихованці колегіуму продовжували навчання у західноєвропейських університетах.

Харківський колегіум був заснований у XVIII ст. як архієрейська школа єпископом Белгородським Єпіфанієм Тихорським і князем Михайлом Голіциним, головнокомандувачем України. Колегіум був приписаний до Покровського монастиря і спочатку існував на його кошти. З 1764 р. фінансування взяв на себе державний бюджет. Навчання велось російською мовою за розгалуженою програмою, що включала богослов'я, філософію, фізику, математику, історію, іноземні мови. Навчатися в колегіумі могли діти із різних станів, випускники займали церковні посади, вступали на державну службу. В 1768 р. при колегіумі для дворянських дітей було відкрито казенне училище, так звані додаткові класи. В другій половині XVIII ст. колегіум перетворюється на закритий навчальний заклад – семінарію. Бібліотека колегіуму була першою в Харкові, якою могли користуватися всі бажаючі.

В колегіумі навчалися видатний російській поет та перекладач «Іліади» М. І. Гнедич, перший руський клініцист професор Є. Г. Бизилевич, архітектор П. Ярославський.

5 Г. С. Сковорода – просвітитель, філософ, поет

Григорій Савич Сковорода - мислитель, поет, композитор і педагог, родоначальник української класичної філософії народився 22 листопада 1722 в с. Чорнухи (тепер Полтавської обл.) у сім'ї малоземельного козака. Вже змалку виявляв

схильність до наук, музики - грав на сопілці, співав у церкві на криласі «приємним голосом». З 1730 ходив у сільську школу до учителя-дяка.

В 1734 р. вступив до нижчого граматичного класу Києво-Могилянської академії. До грудня 1741 р. послідовно закінчив фару, інфиму, граматику і синтаксиму, поетику й риторичку. На 2-му році класу філософії перервав навчання у зв'язку з зарахуванням півчим до Придворного хору імператриці Єлизавети Петрівни у Санкт-Петербурзі. У серпні 1744 р. Сковорода в чині диригента вернувся в Києво-Могилянську академію і невдовзі як співак церкви у складі Токайської комісії по заготівлі вин до царського двору виїхав до Угорщини. Перебуваючи на службі в Токаї, здійснив поїздки до Відня, Пресбурга, Праги та інших міст.

Повернувшись з-за кордону в жовтні 1750 р., Сковорода працював викладачем піітики у Переяславському колегіумі. У своїх лекціях він відстоював нову систему віршування, що не подобалось керівництву закладу, і Григорій Савич змушений був його покинути. Але Переяславський період (1753-1758 рр.) - окрема сторінка життя Сковороди. Весь вільний час любив він проводити в полях і гаях. На сон залишав не більше чотирьох годин, а з першими променями сонця був на ногах, надівав свій простий одяг, брав сопілку, торбу з книгами, до рук ціпок і йшов, куди хотів. Був суворим вегетаріанцем: їв лише овочі, молоко, сир та й то лише раз на день по заході сонця. Але ніколи не втрачав доброго настрою, веселості і доброзичливості, за що всі його любили і завжди шукали товариства з ним.

П'ять переяславських років не минули безслідно як для Сковороди, так і для української літератури, поклавши початок одній з найцікавіших поетичних збірок у давній українській літературі. Це – «Сад божественних пісень». Перші вірші збірки за жанром - панегірики, що склалися для вихваляння окремих осіб чи подій.

Сатиричні вірші Сковороди представлені поезією «Всякому місту - звичай і права». Цей твір настільки подобався народові, що ввійшов у репертуар кобзарів-лірників як народна пісня. Гадають, що й музику на слова вірша створив Сковорода.

Всякому місту - звичай і права,
Всяка тримає свій ум голова;
Всякому серцю - любов і тепло,
Всякеє горло свій смак віднайшло.

Той безперервно стягає поля,
Сей іноземних заводить телят.
Ті на ловецтво готують собак,
В сих дім, як вулик, гуде від гуляк.

Ладить юриста на смак свій права,
З диспутів учню тріщить голова,
Тих непокоїть Венерин амур,
Всякому голову крутить свій дур.

В мене ж турботи тільки одні,
Як з ясным розумом вмерти мені.

Восени 1751 р. повернувся до Києво-Могилянської академії, де продовжив навчання у класі богослов'я, вивчаючи давньоєврейську, грецьку та латинську мови, проте повного курсу не закінчив. Його, як найкращого студента, митрополит Київський, Галицький і всієї Малої Росії Т. Щербацький, рекомендував домашнім учителем поміщику С. Томарі в с. Каврай Переяславського полку. Тут від 1753 до 1759 рр. з невеликою перервою навчав малолітнього сина Томари Василя різним наукам, розробив і вперше застосував свою оригінальну педагогічну концепцію «виховання серця».

У кінці 1759 р. на запрошення єпископа Белгородського і Оболонського Й. Миткевича Сковорода став викладачем піітики, а згодом грецької мови у Харківському колегіумі, де працював із перервами до 1764 р. Пізніше єпископ запропонував Сковороді прийняти духовний сан, чернецтво. Той, не бажаючи втратити особисту волю й незалежність, зухвало відповів: «Хіба ви хочете, щоб я збільшив число фарисеїв? Їжте жирно, пийте солодко, одягайтесь м'яко та чернецтуйте! А для мене чернецтво - в житті несутяжному, в задоволенні малим, у помірності, у відмові від усього непотрібного, щоб придбати найпотрібніше; в зреченні від

усіляких примх, аби зберегти себе самого в цілості; в загнuzданні самолюбства... в пошукуванні слави божої, а не слави людської».

В 1764 р. Сковорода разом зі своїм учнем М. Ковалинським здійснили поїздку до Києва, де відвідали Києво-Печерську лавру. Зверталися до Сковороди ченці Києво-Печерської лаври, знаючи його як ученого: «Доволі блукати по світу! Час причалити до гавані: нам відомі твої таланти, свята лавра прийме тебе, як мати своє чадо, ти будеш стовпом церкви і прикрасою обителі». У відповідь - виклик: «Ох, преподобнії! Я стовпотворіння собою умножати не хочу, доволі і вас, стовпів неотесаних, у храмі божому...!»

В 1768 р. на прохання харківського губернатора Є. О. Щербиніна, який глибоко шанував талант і розум Григорія Савича, останній повернувся до викладання у Харківському колегіумі. Педагогічна справа, очевидно, була покликанням філософа, Сковорода сподівався виховати в молоді вільнолюбство і критичне ставлення до церкви, релігії; суспільства. Неприємності сталися вже після першої лекції, яку Григорій Савич розпочав словами: «Увесь світ спить! Та ще не так спить, як сказано: коли впаде, не розіб'ється; спить глибоко, розкинувся, наче прибитий! А наставники... не тільки не будять, а ще й погладжують, примовляючи: спи, не бійся, місце хороше... чого боятися!»

Харківський губернатор пропонував: «Чесний чоловіче! Чому ти не візьмеш собі якогось певного стану?» У відповідь: «Шановний пане! Світ подібний до театру. Щоб грати в театрі з успіхом і похвалою, беруть ролі за здібностями. У театрі актора хвалять не за знатність діючої особи, а за те, як він вдало грає її. Я довго міркував про це і після великого випробування себе побачив, що не можу представляти в театрі світу жодної особи вдало, крім низької, простої, безтурботної, самотної. Я обрав собі цю роль - і задоволений».

У харківський період написано основну частину «Байок харківських», а також «Вступні двері до християнської добропорядності» (курс лекцій з етики) і два невеличких трактати.

Своєю діяльністю Г.С. Сковорода прискорив відкриття першого університету на Україні. Коли Василь Назарович Каразін, молодий тридцятирічний дворянин, узявся за організацію Харківського університету, його заходи закінчилися в 1805 р. удачею саме тому, що більшість із дворян, які внесли нечувану на той час суму в 618 тисяч карбованців сріблом, вже були підготовлені до цього. Це все були або учні, або знайомі, або друзі Григорія Савича Сковорода.

Останні 25 років свого життя Григорій Сковорода був мандрівним філософом. Мандрував він, головним чином, по Слобожанщині, зупиняючись на кілька місяців у того чи іншого з його знайомих-шанувальників.

Філософська система Г. С. Сковорода викладена у трактаті «Потоп зміїний»: «Є три світи. Перший є всезагальний і світ життєвий, де все народжене проживає. Цей складається з незліченних світів і є великий світ. Другі два є частковий і малий світи. Перший - мікрокосм, тобто - світик, світик або людина. Другий світ символічний, тобто Біблія... Всі три світи складаються з двох, єдиноскладаючих сутностей названих, матерія і форма». Внутрішня сутність макрокосму і мікрокосму, за Сковородою, однакова, бо є виявом однієї й тієї ж вічної і безкінечної матерії. Звідси він робить висновок, що досить пізнати мікрокосм – людину - і можна збагнути весь світ - макрокосм. «Пізнай самого себе і ти пізнаєш весь світ».

Ідея «природної людини» у Сковорода поглиблюється ідеєю спорідненої праці. Людина тоді принесе найбільше користі людям, суспільству, коли повністю розкриє свої можливості за покликанням у своєму природному званні і стані.

- Бажаєш бути щасливим?.. Для цього не треба їздити за моря, колінкувати перед сильними світу сього, щастя завжди і всюди з тобою, його тільки треба пізнати.

Помер Г. С. Сковорода 29 жовтня 1794 р. в с. Пан-Іванівка Харківського повіту (тепер с. Сковородинівка Золочівського району Харківської обл.) В останній день свого життя, за переказами, він лишався веселим і говірким, а по обіді взявся до незвичайної роботи: сам викопав собі могилу, потім пішов до кімнати, надів чисту білизну, підклав під голову торбу з

власними пожитками і навіки заснув. На його могилі викарбовано напис: «Світ ловив мене, та не спіймав».

Тільки через сто років після смерті Григорія Сковороди було зібрано і видано друком усі відомі на той час його твори. Цю неоціненну послугу нашій культурі й історії зробив 1894 р. в Харкові Д. І. Багалій. До цього тільки окремі філософські й художні твори Сковороди були надруковані, а решта поширювалась серед народу в численних рукописних копіях.

6 Архітектура українського бароко

У XVII ст. в архітектурі з'являються елементи загальноєвропейського культурного стилю бароко. Він передбачає велику кількість прикрас зовні і всередині будівлі, складність архітектурної конструкції, розробку складних просторових ансамблів, синтез різних видів мистецтва. Декоративні ідеї та можливості бароко були близькими до національного українського мистецтва, якому притаманна мальовничість композиції, гармонія будівель з навколишньою природою. Поєднання власних традицій та європейського впливу створило умови для розквіту своєрідного стилю, названого українським, або «козацьким», бароко. Видатний український вчений початку минулого сторіччя В. М. Щербаківський так зобразив його особливості:

«Характеризується українське бароко меншою обтяженістю прикрасами... Властива українському мистецтву простота і ясність взяла гору над химерністю, і стиль бароко на Україні став простішим і спокійнішим, ніж на своїй батьківщині, не втративши нічого в красі».

Провідним типом споруд стає так званий козацький собор – п'ятикупольний, з чотирма однаковими фасадами. Це - Миколаївський собор в Ніжині, Георгіївський - у Видубецькому монастирі. Повне злиття з природою досягнуто при побудові Миколаївської церкви Святогірського монастиря на крейдяній кручі (зараз - територія Донецької області). Шедевром українського бароко вважається дзвіниця Далеких печер Києво-Печерської лаври. Керував будівництвом талановитий український народний зодчий С. Ковнір, а проект, очевидно,

розробив І. Г. Григорович-Барський, який багато років займав посаду головного архітектора київського магістрату. У внутрішній оздобі храмів, особливо у виготовленні різьблених дерев'яних іконостасів, проявилось блискуче мистецтво народних майстрів.

Крім нового будівництва, у XVII ст. на кошти козацької старшини були перебудовані у новому бароковому стилі древні Софійський і Михайлівський золоті собори, церкви Києво-Печерської лаври. Фасади були затицьковані (оштукатурені) та декоровані, іншої, більш складної форми набули куполи соборів.

Будівництво досягло особливого розмаху при гетьмані І. Мазепі. За словами Ф. Прокоповича, Київ стараннями І. Мазепи перетворився в новий Єрусалим.

У XVIII ст. у Києві видатні архітектурні споруди були створені за проектами іноземних архітекторів. Йоган Шедель на запрошення Києво-Печерської лаври керував будівництвом великої дзвіниці, яка стала на той час найвищою спорудою в Російській імперії. Він же добудував верхні поверхи Софійської дзвіниці. Творіння Й. Шеделя оцінюють як програмні для подальшого розвитку архітектурного вигляду Києва.

У Києві працював молодий Бартоломео Растреллі. Всесвітньо знаменитою стала його Андріївська церква, яка завершувала перспективу головної вулиці Києва. Місце для будівництва було обране так вдало, що невелика за розмірами, легка і витончена церква зайняла домінуюче положення. Цей ефект архітектор посилив, спроектувавши високий підмурівок. Улюблені кольори Растреллі - блакитний, білий і золотий роблять церкву чепурною і дивовижно гармонують з київським небом. Ним же був створений Імператорський палац у Києві, пізніше названий Маріїнським, який нині використовується для урочистих президентських прийомів.

В архітектурі Західної України переважала загальноєвропейська стилістика, національне начало було виражено відносно слабо (наприклад, собор Святого Юра у Львові).

Вигляд українських міст змінювався у зв'язку з тим, що поряд з дерев'яними спорудами все більше створюється кам'яних будівель. Особливу популярність отримав будинок купця

Корнякта у Львові, прикрашений багатопверховими відкритими галереями з арками та просторим внутрішнім двором. Однак при забудові міст квартали і вулиці довго розташовувалися хаотично. Лише в кінці XVIII ст. нові міста півдня України - Одеса, Миколаїв, Маріуполь будуються відповідно до єдиного архітектурного плану, мають чіткі вулиці і квартали, виділений центр.

Загалом найбільшу питому вагу в міському будівництві мали світські будівлі - палаци вельмож, магістрати, школи, ринки. Популярними були фонтани і парки, які розбивалися відповідно до традицій французького, або так званого регулярного парку. Симетричне розташування насаджень, надання геометричних форм кущам і деревам, екзотичні квіти - такі вимоги відповідали смакам знаті того періоду. З другої половини XVIII ст. ця традиція змінилася: в моду входять англійські парки (ландшафтне планування).

6 Література

Розвиток книжкової справи був поштовхом для піднесення літератури. Ця сфера культури повною мірою відбивала перехідний характер епохи, той час, коли відбувалося формування національної мови, нових стилів і жанрів, піднімалися нові теми, які у попередні сторіччя вважалися забороненими або непотрібними. Найбільш яскраво нові тенденції відображала перекладна література. У XVI ст. були перекладені й опубліковані різні наукові трактати і довідники, наприклад, медичний довідник «Аристотелеві врата». Поширюються переклади Святого письма, які представляли такий жанр, як агіографія. Одним з найбільш цінних вважається «Пересопницьке Євангеліє», створене у 1561 р. Переклад з болгарської мови і підготовка тексту були зроблені ченцями Пересопницького монастиря на Волині. Причому переклад Святого письма вперше зроблено «простою» українською тогочасною мовою «для лепшого виразуміння люду христіанського посполитого».

Поряд з перекладною літературою з'являються оригінальні твори. У XVI ст. відмічається розквіт українського епосу -

створюються думи, балади, історичні пісні, які Т. Шевченко ставив вище гомерівських поем. Наприклад, популярними були цикли дум «Маруся Богуславка», «Самійло Кішка» та інші епічні твори, присвячені визвольній тематиці, в них оспівуються лицарство і героїзм, братство і вірність православ'ю.

Сплеск літературного процесу в Україні був пов'язаний з Брестською церковною унією (1596 р.). Помітне місце в цій ситуації в літературній творчості зайняв жанр полемічної літератури, який виник як реакція на експансію католицької церкви в Україні. Письменники-полемісти Мелетій Смотрицький у творі «Тренос» (грец. – «плач» - плач православної церкви через відступництво її дітей); Захар Копистенський у «Палінодії» («книга оборони»), Іван Вишенський у «Раді про очищення церкви» виступали проти втручання польського уряду у справи православної української церкви, викривали його політику за принципом «чим гірше, тим краще». Справа в тому, що православні священники, які призначалися сеймом, часто були недостатньо освіченими, відрізнялися сумнівними моральними і особистісними якостями. Один з таких священників, Кирило Терлецький, постав перед судом за вбивство і згвалтування. Мали місце здирство грошей у парафіян, розпродаж церковного майна і земель. Внаслідок цього, як і задумували ті, хто проводив таку політику, витіснення православної церкви католицькою було б неминучим.

Однак полемісти не обмежувалися проблемою боротьби з наступом католицизму. У своїх творах вони порушували питання реформування самої православної церкви, колективного управління її справами, висміювали відсталість і консерватизм православних ієрархів. Крім того, піднімалися і соціально-політичні проблеми: нерівноправності людей, експлуатації людини людиною й одного народу іншим. Особливий полемічний пафос виділяє твори Івана Вишенського. Наприклад, у «Посланні до єпископів» він викриває духовенство як користолобців, що забули Бога. Єдиним способом порятунку людини від егоїзму і жорстокості світу він вважав чернецтво. Сам Вишенський емігрував до Греції і став ченцем-відлюдником в одній з святих печер на горі Афон.

У XVI-XVII ст. поетичні твори найчастіше створювалися мандрівними дяконами і піддячими - учнями духовних шкіл. У період літніх канікул вони подорожували і писали віршовані твори на замовлення, з метою заробітку. Зміст цих віршів міг бути хвалебно-величальним (панегірик) або пов'язаним зі смертю і похованням будь-кого зі знатних людей (мадригал). Разом з тим багато епіграм, віршів, поем були авторськими. Наприклад: Себастьян Кленович – «Роксоланія», «Звитяжство богів» та ін., Симон Пелакід – «Про Острозьку війну», Дем'ян Наливайко – «Про час», «Про старожитний клейнод» та інші, ієромонах Дубненського монастиря Віталій - епіграми з книги «Діоптра, або Дзеркало», Симон Симонід (Шимонович) – «Чари», «Женці», книга «Селянки», Мелетій Смотрицький – «Лямент у світа вбогих...», Касіян Сакович – «Вірші на жалісний погріб шляхетного рицаря Петра Конашевича-Сагайдачного», Симон Зиморович - книга любовних пісень «Роксоланки, або Руські панни», Софроній Почаський - поетична книга «Евхаристиріон, або Вдячність», Афанасій Кайнофольський - книга «Тератургіма, або Чуда», Кирило Ставровецький - збірник віршів «Перло многоцінне», Олександр Мітура – «Узор доброчесности», Лазар Баранович - вірші в книзі «Аполлонова Лютня», Іван Величковський - книжка «Зегар з полузегарком» та ін. Українські поети часто використовували біблійні теми, багато уваги приділялося проблемам моралі, релігії, що відповідало тогочасним смакам. У той же час в цих творах рідко присутні художні образи, інакомовність, метафора. Все це додає поезії XVI-XVII ст. дещо наївного, невитонченого характеру. Треба врахувати і те, що літературної норми в українській мові на той час ще не було, у зв'язку з чим віршовані твори важко сприймаються сучасним читачем. Проте українська поезія XVI - першої половини XVIII ст. переживала важливий етап свого розвитку. Автори використовували так звану силабічну і несилабічну системи побудови рядків, уміло користувалися римою і віршованим розміром. Часто вживалися 4- і 5-стопний ямб і хорей. У XVIII ст. найбільші досягнення поетичного мистецтва були пов'язані з ім'ям Григорія Сковороди.

У XVII ст. популярною стає драматургія. Найбільш поширеними були два види драми: релігійна і шкільна. Релігійна

драма в свою чергу поділялася на три форми: містерія - таїнство спокутування гріхів людей Ісусом Христом; міракл - події життя святих; мораліте - драми, в яких виступали алегоричні фігури Душі, Любові, Гніву, Заздрості та ін. і велися розмови повчального характеру.

Шкільна драма розробляла не тільки релігійні, але і світські теми. Її мета полягала передусім у допомозі учням і студентам в їх вивченні творів грецьких та римських авторів, а також Біблії. Поет Дмитро Туптало створив різдвяну драму «Комедія на Різдво Христове», Симеон Полоцький - драму «Про Навуходносора», Григорій Кониський – «Воскресіння мертвих».

Своєрідним літературним жанром були літописи. Не будучи історичними дослідженнями в повному розумінні, літописи поєднують риси науки і мистецтва. Якщо перші редакції Київського літопису, створеного на початку XVI ст., тяжіли до давньоруської стилістики, то більш пізні редакції мають ознаки нового часу. У XVII ст. з'явилися літописи, які відобразили найбільш яскраві і важливі події того часу - формування козацтва, Визвольну війну 1648-1657 р. та ін. - літопис Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка, монастирські літописи. Разом з документами автори літописів використовували фольклорні джерела, власні спогади. Літописи відіграли важливу роль у розвитку літератури та науки.

8 Образотворче мистецтво

У XVI-XVII ст. в Україні складається декілька шкіл церковного монументального живопису та іконопису. Провідна школа художників сформувалася у XVII ст. в київських монастирях. Художники працювали переважно в жанрах монументального живопису, іконопису, гравюри і графіки. У роботах таких іконописців, як Федір Сенькович, Микола Петрахович, Іван Руткович помітною стала відмова від середньовічних естетичних канонів, утверджувалася реалістичність і життєрадісність. Ці ж тенденції наявні у розписах Успенського собору та Троїцької церкви Києво-Печерської лаври, у церквах Полтави, Переяслава та ін. Характерно, що московське духовенство не схвалювало такого

творчого підходу українських художників, коли святі зображувалися «лицом и очами светлы и телом дебели».

Частиною храмового живопису став портрет. У розписах храмів зображали історичних осіб. Наприклад, у вівтарній частині Успенського собору вміщені 85 портретних зображень - від князя Володимира до Петра I.

Перехідну роль між іконописом і світським портретним живописом займали так звані парсуни - портрети, виконані засобами іконописної техніки. Сім'ї козацької старшини, привілейоване становище яких все більше зміцнювалося, масово замовляли свої портрети. Модним стало мати власну картинну галерею. Художникам іноді навіть замовляли картини, які зображували селян. На другу половину XVIII ст. припадає, вже в повному розумінні слова, світський портретний живопис. Але в цей же час проявляється тенденція від'їзду з України талановитої молоді до Петербурга, в Академію мистецтв. Так, найвідоміші художники Росії того часу: Д. Левицький - родом з Києва, В. Боровиковський - з Миргорода. Українцем був творець історичного жанру російського академічного мистецтва А. Лосенко.

У XVI ст. древні традиції книжкової мініатюри були продовжені. Видатним твором художнього перекладу і мистецтва оформлення є вже згадуване «Пересопницьке Євангеліє». Його мініатюри близькі до реалістичного трактування образів в дусі Ренесансу. Книгу в традиціях книжкового мистецтва Київської Русі прикрашають заставки, кінцівки, ініціали, орнамент. У наші дні «Пересопницьке Євангеліє» стало одним з символів державності України - на ньому складається президентська присяга.

Розвиток книгодрукування обумовив розвиток мистецтва гравюри. Ними прикрашалися релігійні видання. Перші світські гравюри з'явилися у 1622 р. як ілюстрації до «Віршів на жалосний погреб...гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного». Серед них - портрет гетьмана на коні, батальна сцена взяття Кафи. Видатні художники і гравери працювали тоді в Києво-Печерській друкарні - Никодим Зубрицький, Олександр Тарасевич, Леонтій Тарасевич, Іван Щирський.

Абсолютно особливим жанром стала «народна картина». Це в першу чергу серія козацьких образів: «Козак з бандурою», «Козак Мамай». Як елемент народного побуту такі картини зберігалися до початку ХХ ст.

Висновки

Українська культура другої половини XIV – XVII ст. розвивалась в складних умовах втрати власної державності та тиску іншого культурного середовища. Спираючись на традиції Київської Русі та гуманістичні ідеї європейського ренесансу, українці успішно протистояли культурній асиміляції. В цей період загострення міжконфесійної боротьби, прагнення до національного і соціального визволення відбувалось формування культури національного відродження, що виявилось у просвітницькій діяльності братств, у розвитку полемічної літератури, православної освіти та книгодрукування. Як потужна культуротворча сила заявило про себе козацтво.

Українська культура другої половини XIV – XVII ст. втілила національну ідею, національні духовні цінності, створила ту суспільну атмосферу, в якій розгорнулася національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького, яка завершилася відновленням Української держави.

Питання для самоконтролю

1 Яким було значення друкарства в розвитку української культури?

2 Назвіть перші слов'янські центри друкарства. Ким була започаткована в них друкарська справа?

3 Де і ким були надруковані перші книжки в Україні? Наведіть їх назви.

4 Розкрийте значення Острозької Біблії. Де й коли вона була надрукована?

5 Якою була роль братств у становленні української освіти та культури?

6 Якою була основна мета існування братських шкіл?

7 Де і коли виникають перші братства?

8 Який вплив на гуманістичний розвиток України мала Реформація?

9 Яким був внесок Києво-Могилянської академії в розвиток освіти в Україні?

10 Як проявилися Європейські традиції у становленні освітніх закладів України?

11 Визначте роль Острозької слов'яно-греко-латинської академії в українській культурі.

12 Назвіть та дайте характеристику першим вищим навчальним закладам України.

13 З чого складався навчальний курс в Києво-Могилянській академії?

14 Які відомі науковці гуртувалися навколо Києво-Могилянської академії?

15 Назвіть найбільш відомі козацькі літописи.

16 Що означає псевдонім автора літопису «Самовидець»?

17 Назвіть особливості козацьких літописів як історико-літературного жанру.

18 Які західноєвропейські стилі позначилися на архітектурі України XIV-XVI ст?

19 На кількох прикладах поясніть різницю в особливостях архітектури класицизму та бароко.

20 Охарактеризуйте особливості українського бароко в архітектурі. Назвіть місцеві й регіональні школи дерев'яного та мурованого зодчества.

21 Які церкви, зведені в стилі козацького бароко, збереглися до наших днів?

22 Визначте головні стильові ознаки культури бароко.

23 Назвіть народні думи та пісні про визвольну війну 1648-1676 рр.

24 В чому проявився гуманістичний характер творчості Г. С. Сковороди?

25 Дайте характеристику основним положенням філософської концепції Г. С. Сковороди.

26 Якими були причини появи полемічної літератури наприкінці XVI-на початку XVII ст.?

27 Назвіть пам'ятки української літератури кінця XVI-XVII ст.

28 Яким було основне призначення полемічної літератури?

29 Дайте характеристику творчості найвідоміших українських полемістів: Г. Смотрицького, М. Смотрицького, І. Вишенського, Х. Фіلالета та інших.

30 Які світські жанри живопису зароджуються в Україні в період Відродження?

31 У яких жанрах розвивається театральне мистецтво періоду бароко?

32 Охарактеризуйте розвиток музики та музичної освіти в період бароко в Україні.

Список літератури

1 Бойко О.Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999.

2 Бокань В.А. Історія культури України: Навч. посібник / Міжрегіональна академія управління персоналом. – 2-ге вид., доп. – К.: МАУП, 2001.

3 Борисенко В.Й. Курс української історії: з найдавніших часів до ХХ століття: Навч. посібник. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1998.

4 Історія української культури / ред. І. Крип'якевич. – К., 1994.

5 Історія української культури у п'яти томах // Українська культура XIII-першої половини XVII. – К.: Наукова думка, 2001. – Т.2. – Розд.4.

6 Історія української архітектури / Ред. В.І. Тимофієнко. – К., 2003.

7 Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура. Курс лекцій. – К.: Центр навчальної літератури, 2005.

8 Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, 1999.

9 Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія. – К., 1995. – Ч. 1, 2.

10 Українська та зарубіжна культура: Навч. посібник / За наук. ред. Л.Є. Дещинського. – 4-те вид., перероб і доп. – Львів: БескидБіт, 2005.

11 Філософія Відродження на Україні. – К., 1990.

12 Черепанова С.О. Українська культура: історія і сучасність: Навч. посібник. – Львів: Світ, 1994.

13 Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К.: АртЕк, 1999.

